

اقتضائات تبلیغ دینی در فضای مجازی

سکینه حسینی^۱، زهرا قبله^۲

چکیده

فضای مجازی بستر مناسبی است برای تبلیغ معارف دینی و اسلامی، پاسخ به شبهات دینی و رفع ابهاماتی که در مورد مسائل دینی ایجاد شده است. بنابراین، در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات، موضوع کارکرد فضای مجازی جایگاه و اهمیت ویژه‌ای دارد که نمی‌توان نقش آن را در تبلیغ و شناساندن دین و ارتقای آموزه‌های دینی نادیده گرفت. به نظر می‌رسد هنوز بیوند مستحکمی میان تبلیغ معارف دین و فضای مجازی پدید نیامده است. امروزه با پیشرفت تکنولوژی و استفاده زیاد مردم به‌ویژه جوانان از ابزارهای پیشرفته ارتباطی، کشورهای اسلامی با حملات گسترده‌ای از سوی دشمنان داخلی و خارجی روبه‌رو هستند. این حملات به‌حدی گسترده و تأثیرگذار است که مقام معظم رهبری از آن به جنگ نرم تعبیر کرده است. در این جنگ مجازی باید آگاهانه عمل کرد و نسبت به دشمنان امروزی که کارشان در فضای مجازی تمرکز روی دین است، آگاه بود.

واژگان کلیدی: تبلیغ دین، فضای مجازی، بی‌مبالات، مفاسد، ابهام، اقتضا.

۱. مقدمه

جامعه بشریت به مبلغ دینی نیازمند است. تبلیغ در حوزه دین بسیار مؤثر است. تبلیغ روش‌های مختلفی دارد. هر فردی در جامعه اسلامی موظف است که مردم را به ارزش‌ها دعوت کند و از ضد ارزش‌ها بازدارد. در طول تاریخ، مؤمنان پس از ایمان خویش، نخستین وظیفه خود را ارشاد و

۱. دانش پژوه کارشناسی فقه و اصول، از کشور افغانستان، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه‌المصطفی‌العالمیه، قم، ایران.

۲. مربی گروه فقه و اصول، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه‌المصطفی‌العالمیه، قم، ایران.

دعوت مردم می‌دانستند. پس از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز این سیره ادامه داشت و مسلمانان از هر فرصتی برای تبلیغ اسلام استفاده می‌کردند. براساس همین وظیفه، تاجری که برای تحصیل معاش به دورترین نقاط گیتی سفر می‌کرد از دعوت به اسلام غافل نبود، بلکه شغل اصلی خود را تبلیغ تلقی می‌کرد و در راه انتشار و گسترش اسلام از هیچ کوششی فروگذار نمی‌کرد. از همین راه بود که اسلام به دورترین نقاط عالم راه یافت و به جاهایی رسید که فاتحان صدر اسلام و پس از آن به آن جاها نرسیده بودند. هم‌اکنون نیز تبلیغ وظیفه‌ای همگانی است و هر مسلمانی وظیفه دارد که به اندازه توان خود اسلام را با کردار و گفتار خود معرفی کند. ضروری است که گروهی زیر نظر سازمان تشکیلاتی به این امر مهم اقدام کنند و با برنامه‌ریزی دقیق با توجه به نیازهای زمان به تبلیغ اسلام بپردازند و عینیت بخشیدن ارزش‌های دینی را در زندگی مردم به عهده بگیرند. قرآن کریم از این گروه به نام امت یاد کرده است. در جهان امروز فضای مجازی بستر مناسبی برای تبلیغ معارف دینی و اسلامی و پاسخ به شبهات دینی و رفع ابهامات است. مقاله حاضر با روش توصیفی-تحلیلی به این سؤال پاسخ می‌دهد که اقتضانات تبلیغ دینی در فضای مجازی چیست.

۲. مفهوم‌شناسی

۲-۱. تبلیغ

یعنی، رساندن پیام یا خبر و یا موضوعی را به اطلاع عموم. (معین، ۱۳۵۱)

۲-۲. تبلیغ دین

رساندن صادقانه پیام دین به دین‌داران است. (دامندی، ۱۳۹۸، ص ۳)

۲-۳. فضای مجازی

عبارت است از: فضایی که ارتباطات کامپیوتری در آن رخ می‌دهد به طوری که کاربران با یک شبکه اینترنتی به یکدیگر متصل هستند.

با ظهور و گسترش صنعت هم‌زمان با ارتباطات و در امتداد آن اینترنت در قالب شبکه ارتباطی و اطلاعاتی جهانی، فضای جدیدی در عرصه زندگی به وجود آمد که می‌توان از آن با عناوینی مانند

فضای دوم و فضای عامل یاد کرد. (عاملی، ۱۳۹۰، ص ۴۵) این تحول به صورتی بود که امروزه مدل جنگ و درگیری را تغییر داده و از جنگ سخت به جنگ نرم تبدیل شده است. در این جنگ نرم دشمن با استفاده از ابزار پیشرفته و امکاناتی که در حال بروزرسانی است به کشورهای دیگر حمله می‌کند و از این فضای باز و بدون کنترل، سهمگین‌ترین تهاجمات خود را وارد می‌کند. دشمن در این حملات نرم در فضای مجازی با هزینه کمتر و وسعت بیشتر زیرساخت‌های فکری مردم به ویژه جوانان را هدف قرار می‌دهد و آنها را از آرمان‌های دینی و انقلابی دور می‌کند. بنابراین، کشورهای اسلامی باید هوشیار بوده و برای مقابله با این حملات و تهاجمات سخت برنامه‌ریزی کنند. به نظر می‌رسد مؤثرترین راهکارها و مبنای دفاع در برابر این تهاجمات، جنگ نرم است. این جنگ نرم مانند جنگ سخت، مبانی و راهکارهای اساسی دارد. اصول این نوع دفاع باید ارزیابی و شیوه دفاع در برابر دشمن طراحی و اجرا شود (اباذری و ایزدی‌فرد، ۱۳۹۷، ص ۱۶۰).

۳. تبیین فضای مجازی

عبارت فضای مجازی برای نخستین بار در سال (۱۹۸۲) توسط ویلیام گیسون، نویسنده کانادایی رمان‌های علمی و تخیلی استفاده شد. فضای مجازی برای او فضایی تخیلی است که از اتصال رایانه‌ها پدید آمده و تمام انسان‌ها، ماشین‌ها و منابع اطلاعاتی در جهان را به هم متصل کرده است. این به صورت تقریبی مشابه معنای است که امروزه از کاربرد لفظ فضای مجازی در نظر گرفته می‌شود. کینزا فضای مجازی را برای مثال، محیطی برساخته از اطلاعات نامرئی و اطلاعاتی می‌داند که می‌تواند اشکال مختلفی به خود بگیرد. او برای کمک به فهم این مفهوم‌سازی و ارائه یک تصویر مناسب از فضای مجازی به تعریف اجزای آن به وسیله اینترنت می‌پردازد. فضای مجازی را می‌توان برای توصیف تمام انواع منابع اطلاعاتی موجود شده توسط شبکه‌های رایانه‌ای به کار برد. این فضا نوع متفاوتی از واقعیت مجازی و دیجیتالی است که توسط شبکه‌های رایانه‌ای هم‌پیوند تأمین می‌شود که با اندکی مسامحه می‌توان آن را مترادف با شبکه‌های جهانی اینترنت دانست. (حسینی‌صفا و غیاثوند، ۱۳۹۸، ص ۷۸)

۴. ویژگی‌های فضای مجازی

آنچه فضای مجازی را از سایر رسانه‌ها متمایز می‌کند ویژگی فرازمانی و فرامکانی آن است. بدین منظور که دسترسی به داده‌ها و محدوده زمان گذشته، حال و آینده نبوده و فاصله جغرافیایی در آن معنا ندارد. همچنین دسترسی به اطلاعات در فضای مجازی سریع و آسان است. از دیگر ویژگی فضای مجازی آزادی در برقرار کردن ارتباط و جاذبه و تنوع اطلاعات برای مخاطبان و خدماتی است که فضای مجازی در زندگی نوین مردم این عصر داشته قابل توجه است. (حسینی صفا و غیاثوند ۱۳۹۸، ص ۸۰)

۵. کارکردهای فضای مجازی در تبلیغ و ترویج مباحث دینی

۵-۱. ابلاغ پیام دین

فضای مجازی مطلوب، ابزاری برای پیام الهی و تبیین دین است، که با توجه به فضای دینی حاکم بر جامعه مسلمانان، فضای مجازی نیز لازم است در قالبی اسلامی عرضه شود؛ یعنی در چارچوب اسلام شکل بگیرد، و رشد و نمو پیدا کند. در این میان، استفاده از فضای مجازی در چارچوب اندیشه اسلامی، مهم است و بهره بردن از ابزارهای تبلیغی در عصر کنونی، برای رساندن ندای اسلام به گوش جهانیان مفید است.

۵-۲. بسط و گسترش دین

فضای مجازی می‌تواند دین را در تلاش برای جلب و جذب مخاطبان جدید، تعمیق باورهای مؤمنان، بسط قلمرو و نفوذ به عرصه‌ها و ساحت‌های گوناگون حیات فردی و اجتماعی کمک کند؛ همچنین ورود دین به عرصه‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، نظامی و... را آسان می‌کند.

۵-۳. بسترسازی برای اثرگذاری در مخاطبان

فضای مجازی در صورت بهره‌گیری از جاذبه‌های دینی، معنوی و عرفانی و پردازش‌های مناسب برای ایجاد تلنگرهای مثبت، قدرت زیادی دارد؛ حتی برای تحول روحی افراد و نیز اثرپذیری آنها زمینه‌سازی می‌کند.

۴-۵. آسان‌سازی دستیابی به اطلاعات دینی

فضای مجازی زمینه مناسب برای دستیابی به تعالیم دینی و رفع مشکلات و پاسخگویی به شبهات را با روشی کم‌هزینه و همیشه در دسترس، برای جویندگان حقیقت و پویندگان گوهر دین فراهم می‌کند. همچنین، دستیابی به منابع دیگر ادیان و اطلاعات لازم در این مورد، دامنه دید پیروان یک دین را نسبت به وضعیت دیگر ادیان بسط داده و به‌طور طبیعی در افزایش واقع‌بینی آنها از یکدیگر و کاهش پیش‌داوری‌های تعصب‌آلود مؤثر خواهد بود. به بیان برخی نویسندگان، یکی آثارهای عصر اطلاعات، آسانتر شدن دستیابی به اطلاعاتی درباره تعالیم، آموزه‌ها و فعالیت‌های دیگر مذاهب است؛ حتی کسانی که از آموزش علمی تخصصی برخوردار نیستند، می‌توانند به‌آسانی به چنین اطلاعاتی دست یابند. (عرفانی و عون‌نقوی، ۱۳۹۶)

۶. ضرورت تبلیغ از دو منظر عقل و دین

۱-۶. تبلیغ از منظر عقل

انبیاء و اولیای الهی علیهم‌السلام با تبلیغ ارزش‌های دینی، سعادت و هدایت انسان را به ارمغان آورده‌اند که برای حفظ آن اقتضا می‌کند که جایگاه رفیع انبیای الهی علیهم‌السلام حفظ شود و برای تبلیغ دین از آن بهره برده شود. در غیراین صورت، تأثیر این حرکت عظیم الهی از میان مردم رخت می‌بندد. امام خمینی رحمته‌الله‌علیه در مورد اهمیت تبلیغات می‌فرماید: «مسئله تبلیغات یک امر مهمی است که می‌شود گفت در دنیا در رأس همه امور قرار گرفته است و دنیا بر دوش تبلیغات است. بالاترین چیزی که می‌تواند این انقلاب را در اینجا به ثمر رساند و در خارج صادر کند تبلیغات است» (موسوی خمینی، ۱۳۷۱، ۴۱/۱۴).

۲-۶. تبلیغ از منظر دین

اگر رسالت یک مکتب محدودده خاصی را در برگیرد، شعاع پیام‌رسانی و تبلیغ آن نیز محدود خواهد بود، اما از آنجا که رسالت مکتب اسلام جهانی و جاوید است، گسترش پیام‌رسانی آن نیز نامحدود است. تبلیغ در دین اسلام جایگاه والایی دارد به‌گونه‌ای که اساسی‌ترین وظیفه انبیای الهی در قرآن

کریم، تبلیغ دانسته شده است. (ر.ک.، بقره: ۱۵۹ و ۶۰؛ آل عمران: ۱۰۴؛ توبه: ۱۲۲) طبرسی در ذیل آیه «وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ» (فصلت: ۳۳) می‌نویسد: «وفی هذه الآیه دلالتی علی ان الدعاء الی الدین من اعظم الطاعات والواجبات؛ این آیه دلالت دارد بر اینکه دعوت به سوی دین از بزرگترین عبادات و واجبات است» (طبرسی ۱۳۵۲، ۵۹/۳۳). (ورجانی و ابراهیمی، ۱۳۹۸)

۷. اسلام و تبلیغ دین

دین مبین اسلام، آیینی جهانی و جاودان می‌باشد و این دین آمده که راه ارتباط خدا و انسان را بیان و تبلیغ کند. دین اسلام برای تحقق ویژگی‌هایی از خاتمیت است که ماهیت تبلیغی نیز دارد. رابطه تبلیغ با امر به معروف و نهی از منکر می‌تواند همیشگی بودن این فرضیه الهی را از بُعد فردی و اجتماعی ثابت کند. متناسب بودن تبلیغ با پیام و موقعیت مکانی آن، از مهمترین موضوعاتی است که باید مبلغان دین به آن توجه ویژه‌ای داشته باشند. به این دلیل است که معجزات انبیای الهی نیز باهم تفاوت داشته و متناسب با زمان و مکان و مخاطب آنها بوده است. قرآن کریم مبلغ را مأمور می‌کند که خود را در برابر دشمنان توانمند کند. با توجه به این دستور، مبلغ باید به آن درجه از توانمندی دست یابد که باعث ترس دشمنان شود. در سیره پیامبر اسلام ﷺ و ائمه معصومین علیهم‌السلام مشاهده می‌شود که ایشان نیز برای ترویج دین اسلام و تبلیغ ارزش‌های الهی آن از تمام امکانات و شیوه‌های تبلیغی در چارچوب قوانین اسلامی بهره می‌بردند و از ارتباطات گفتاری، نوشتاری و دیداری به وجه احسن استفاده می‌نمودند. دین برای توانمندسازی جامعه اسلامی در برابر شبهه‌هایی که ایجاد می‌شود سفارش می‌کند که دشمنان را باید شناخت و نابودی مقاصد و برنامه‌های مفسد آنها را که آثار مخرب بر جامعه و تعلیم و تربیت دارد، لازم می‌داند. (ورجانی و ابراهیمی، ۱۳۹۸، ۱۵۹)

۸. ضرورت تبلیغ در آموزش‌های دینی فضای مجازی

مهمترین دغدغه مسئولین فرهنگی، والدین و افرادی که در برابر تربیت نسل بعدی، خود را مسئول می‌دانند فضا یا جهان ناشناخته‌ای است که با استفاده از جذابیت، پیام‌های متنوعی را نشر و تبلیغ می‌کند. بسیاری از این پیام‌ها سمت و سوی اهداف و تفکرات استکباری دارد و برعهده متولیان فرهنگی است که در این فضا به نشر معتقدات خود اقدام کنند. آنچه این مهم را تقویت می‌کند دو چالشی است که در برابر متولیان فرهنگی وجود دارد: نخست، برای غلبه بر هجمه‌های گسترده غرب به وسیله فضای مجازی باید به مقابله پرداخت و از باورها و بنیادهای فکری، اعتقادی و سیاسی خود دفاع کرد. دوم، مسئولیت نشر اعتقادات به وسیله فضای مجازی و گسترش اسلام از راه این فضا که برعهده کاربر است. در کنار بُعد تدافعی باید به بُعد تهاجمی نیز توجه داشت که این مسئله ضرورت تبلیغ در فضای مجازی را آشکار می‌کند.

۸-۱. لزوم سالم‌سازی فضای فکری از شبهات

جبهه استکبار در پی نابودی بنیان‌های اعتقادی مسلمین به ویژه مذهب تشیع و به ویژه قشر جوان است. مهمترین رفتار آنها عبارت است از: گل‌آلود کردن فضای فکر و اندیشه جوانان از راه باطل نشان دادن مسلمات و بایسته‌های مذهبی. این مهم با ایجاد شبهاتی است که گاهی برای یک متخصص ساده به نظر می‌رسد، اما برای مخاطب عام سبب از بین بردن بنیان‌های اعتقادی می‌شود. لازم است متخصصین وارد مقوله تبلیغ در فضای مجازی شوند و با جست‌وجو و یافتن شبهات مختلف با پاسخ‌های دقیق و ساده و همه فهم در سریع‌ترین زمان ممکن سبب از بین رفتن این شبهات مسموم شده و از طرفی فضای فکری و اندیشه‌ورزی جوانان را هدف‌دهی کنند. (حسینی صفا و غیاثوند، ۱۳۹۸ ص ۸۴)

مقام معظم رهبری (دامت برکاته) در این ارتباط و ابعاد آن می‌فرماید: «دشمن با تولید و ترویج شبهات و همچنین تولید محتوای ضد عفت و حیا به دنبال انحراف جوانان مؤمن و سالم از اصل دین و دریدن پرده‌های حیاست و امروز این کار در بستر فضای مجازی انجام می‌شود. فضای

مجازی به صورت توأم، منافع و مضرات بی‌شماری دارد که باید با استفاده از فرصت‌های آن، مفاهیم اساسی را در سطح گسترده ترویج کرد. امروز هم فضای مجازی صحرای بی‌پایانی است که از همه طرفش می‌شود حرکت کرد. دیگر مثل سابق نیست که بخواهید یک مطلبی را بیان کنید ناچار باشید روی کاغذ بنویسید و آن را پلی‌کپی کنید. هر نفری بخواهد رایانه کاری بکند یک رسانه است، می‌شینند و پخش می‌کنند شبهات را، حرف‌ها را. جوان‌های مؤمن را، جوان‌های سالم را گمراه می‌کنند. در اینجا ما برای پاسخ‌های این شبهات آمادگی کامل همراه با منابع موثق دستمان باشد؛ یعنی رزمنده آماده در فضای مجازی باشیم (مدافع دین و مذهب خود در مقابل دشمن‌های زمان خود). حوزه‌های علمیه و روحانیون باید با شناخت فضای مجازی و استفاده از فرصت‌های آن، معارف اسلامی را تبیین کنند و از دشمن این را بگیرد و یا اصلاً این فرصت را برای آنها مهیا نکند که در فضای مجازی تأثیرگذار باشد. این هنرها لازم است که جاذبه بسیار بالا داشته باشد. مخصوصاً هنرهایی که جامعه امروزی اقتضای آن را دارد. قابلیت مواجه شدن با لشکر عظیم دشمن را در خود ایجاد کند و به معلومات علوم دینی خود افزونی بخشد. حوزه‌های عملیه و دانایان مذهب باید در دفاع از دین مدافع باشد و سلاح علمی خود را هر روز تقویت کند. امروز فضای مجازی میدان جنگ نرم است که سلاح علمی بالا جوابگوی این جنگ نرم است. این کار هیچ منافاتی با فقاقت ندارد؛ زیرا فقه، منحصر به احکام عملی نیست، بلکه فقه الله اکبر در واقع همان معارف اسلامی است و باید برای پاسخ به شبهات دینی نیز همانند کاوش‌های دقیق و پردامنه فقهی اقدام و عمل کرد».

(مقام معظم رهبری (دامت برکاته)، سخنرانی در جلسه درس خارج فقه، ۱۶ شهریور)

با تأمل در این سخنان می‌توان دریافت که مقام معظم رهبری (دامت برکاته) چند مؤلفه مهم را در درس خارج فقه خود از روحانیون خواستار شد که عبارتند از: لزوم شناخت روحانیون از فضای مجازی؛ جلوگیری از اجرای نقشه‌های دشمنان برای انحراف جوانان در فضای مجازی؛ مقابله با شبهه‌پراکنی دشمنان در فضای مجازی توسط روحانیون؛ انتقاد از روحانیون بیگانه با فضای مجازی (حسینی صفا و غیاثوند، ۱۳۹۸، ص ۸۴).

۸-۲. تبلیغات ضددینی در فضای مجازی و راهکاری‌های مواجهه با آن

در جامعه بشری هر وسیله و صنعتی که ساخته دست بشر است، ممکن است پس از گذشت زمان دچار تغییراتی شود و باعث ضربه زدن شود و به سمت فساد رود. فضای مجازی از این قاعده مستثنی نیست؛ زیرا می‌تواند باعث برهم زدن عقاید و افکار به‌ویژه عقاید مذهبی و تفکرات اسلامی و تبدیل به ضد تبلیغ شود. در این مورد، اصلاح مفساد این فضا امری ضروری است. اصلاح و افساد از مواردی است که در قرآن کریم به آن اشاره است. استاد مطهری می‌فرماید: «اصلاح یعنی، سامان بخشیدن نقطه مقابل افساد است که به معنی نابسامانی ایجاد کردن است. اصلاح افساد یکی از زوج‌های قرآن است که مکرراً در قرآن مطرح می‌شود. زوج‌های قرآن واژه‌های اعتقادی و اجتماعی که دوبه‌دو در برابر یکدیگر بهتر شناخته می‌شوند؛ مانند توحید و شرک، ایمان و کفر که برخی از اینها در صورتی تحقق می‌پذیرند که یکی نفی شود. اصلاح و افساد نیز از این قبیل است» (مطهری، ۱۳۹۰، ۶/۱).

از نظر قرآن کریم، اصلاح به چهار دسته تقسیم می‌شود: اصلاح فردی، اصلاح میان دو فرد، اصلاح در محیط خانواده، اصلاح در محیط جامعه. از پدیده‌های فضای مجازی پدیده‌های نوظهوری است که آسیب‌هایی دارد. بنابراین، لازم است از قبل به کاربران آن اطلاع و آگاهی داده شود. از طرف دیگر، روش برخورد دین اسلام و نبی مکرم صلی الله علیه و آله برای آموزش چنین پدیده‌هایی ناظر به دوروش تبلیغی است: نخست، تلاش شود نسل‌های حاضر از بی‌مبالاتی خارج شوند، افکار آنها برانگیخته شود، زمینه برخورد افکار فراهم شود، راه حل عملی حل مشکلات را از دین اسلام بجویند و دین را پاسخ‌گو و راهگشای تمام واقعیت‌های روبه‌رو با آن بدانند. دوم، مؤمنین را واداشت که دین حقیقی خود را آن‌چنان که هست، بشناسند و ریشه‌های محکم و چشمه‌های زلال آن را دریابند؛ زیرا با بازشناسی دین و نصوص و متون رسیده از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام می‌توان به تمام پرسش‌ها و شبهات پاسخ گفت و در برابر تبلیغات ضددینی مسلح به سلاح علم و دانش قرآنی شد. نکته مهم در فضای مجازی و تبلیغات دینی، قابلیت فضای مجازی برای تبلیغ دینی، بیان نمونه‌هایی از برخورد کاربران با این‌گونه فضاها، بیان تهدیدها و آفات تبلیغاتی ضد دین و

تبیین روش‌های کارآمد و صریح تبلیغی برای آموزه‌های دینی در فضای مجازی است. نتیجه آنکه فضای مجازی محدود به شخص، اشخاص، مکان یا زمان خاصی نمی‌شود، بلکه هر قشری از جامعه و هر موضوع و بسته اطلاعاتی را دربرمی‌گیرد.

شبکه‌ها، گروه‌ها و صفحات مجازی و اینترنتی با مجموعه‌ای از کارشناسان، عالمان و متخصصان در رشته خاص اداره می‌شوند و مطالب نو و به‌روز را به اشتراک می‌گذارند. این شبکه‌ها گاهی با کاربران خود درباره موضوع خاصی به مباحثه می‌نشینند و آنها را به موضوعی راغب یا دلسرد می‌کنند. مطالب و شبکه‌هایی نیز وجود دارد که نه تنها توسط متخصصان و کارشناسان اداره نمی‌شود، بلکه با هدف و صدمه زدن به افکار و عقاید و از همه مهمتر برای دین تشکیل شده‌اند و با غرض و تعصب‌ورزی به دنبال مطرح کردن احادیث و متون ضعیف و مخدوش سندی و نشر اکاذب و شبهات مبهم هستند تا از راه جنگ نرم به بدنه دین ضربه بزنند. در چنین وضعیتی، رسالت جامعه مسلمانان و کارشناسان و متخصصان علوم دینی که بازار شبهه‌افکنی و شایعات آنها زیاد شده این است که در برابر این سؤالات و شبهات ساکت ننشینند، از رسالت دین اسلام دفاع کنند و کار تبلیغ را انجام دهند. فضای مجازی به دلیل ویژگی‌های خاص خود سبب می‌شود انسان از دنیای واقعیات فاصله بگیرد و دچار خیال‌پردازی و گاهی غفلت‌های جبران‌ناپذیر شود.

کاربرانی که از نظر عقیدتی و مذهبی ضعیف هستند از حضور در این فضا و مواجه شدن با اطلاعات غلط و بی‌اساس القانات دورغین و هجمه‌های فرهنگی تأثیر می‌پذیرند. این فضاها قابلیت این را دارند که به راحتی زمینه ترویج و اشاعه افکار، محتویات و اطلاعات و رفتارهای شبهه‌افکن و گروه‌های انحرافی و جنبش‌های نوظهور باشند. خطر این مطالب زمانی اوج می‌گیرد که کاربران به اصطلاح دچار اعتیاد اینترنتی شوند. بنابراین، مواجهه با خطراتی که بیش از هر مکان و زمان دیگری جوانان مسلمان و انقلابی را تهدید می‌کند نیازمند طراحی شبکه گروه‌ها، فضاها و برنامه‌هایی است که بتواند به طور دوسویه با مخاطبان و کاربران به ویژه خارج از کشور ارتباط برقرار کند. همچنین امکان ایجاد وبلاگ‌ها و صفحات تخصصی با موضوعات مختلف دینی مثل آموزه‌های قرآنی و روایی، احکام، تفسیر ادعیه، مباحث فقهی و... وجود دارد که البته مطالب باید

به روز و پاسخ‌گوی نیاز روز کاربران باشد. با این توضیحات مشخص می‌شود محیط تبلیغ اجتماعی نیز برای اصلاح روابط و جلوگیری از مفاسد است. برای مبلغین در چنین فضاهاى مجازى جلوگیری از مفسده و ضدتبلیغ علیه دین از مهمترین مسائل است. با چنین موضوعاتی نه تنها باید مبارزه کرد و پاسخی منطقی داشت، بلکه خود نیز نباید دچار چنین آسیب‌هایی شد.

۸-۲-۱. مهمترین نابیدهای اجتناب از تبلیغ ضد دینی در فضای مجازی

اول) مقابله با ضعف دانش و کمبود آگاهی درباره دین: این ضعف به‌ضمیمه شبهات و شایعات دشمنان موجب می‌شود میزان ناآگاهی و سوء برداشت‌ها از پذیرش برخی کلیات دین که در زندگی روزمره انسان‌ها وارد شده است، بیشتر شود. البته هیچ پژوهشی نباید صرفاً از روی عواطف و احساسات شخصی و یا با اتکا به منابع ضعیف و یا بر اساس اقوال و شنیده‌ها باشد بلکه باید از پشتوانه علمی برخوردار باشد.

دوم) پرهیز از گفتار بدون علم و عمل؛

سوم) اجتناب از بدعت تحریف و التقاط خط به دلیل جذب مخاطب؛

چهارم) اجتناب از استفاده از مطالب متون دینی از منابع ضعیف یا دست‌چندم؛

پنجم) دوری از تفسیر رأی و تحلیل‌های غلط مجازی و اینترنتی. این موارد زمینه‌ساز ایجاد سوالاتی می‌شود که نمی‌توان پاسخ متقن و صحیحی به آنها داد. علاوه بر اینکه باعث گرایش به دین نمی‌شود، بلکه مخاطبین را از مسائل دینی دورتر می‌کند.

ششم) اجتناب از معرفی دین و اعتقادات به صورتی که گناهی، کوچک به نظر رسیده و موجب

جرئت بر گناه شود.

۹. روش و امکانات تبلیغ دینی در فضای مجازی

فضای مجازی، رسانه‌ای ارتباطی میان انسان‌ها و فضایی اینترنتی با حجم بالای اطلاعات است. وسایل ارتباط جمعی در شناسایی جدید در قالب یک نهاد اجتماعی مطالعه می‌شود و در کنار

نهادهای خانواده، آموزش مذهب، اقتصاد و حکومت کارکرد و مسئولیت‌های معینی دارد. رسانه‌ها با هدف برآوردن نیازهای اجتماعی خاص و متبلور کردن ارزش‌های اعضای خود تشکیل می‌شوند.

۹-۱. تبلیغ دینی در فضای مجازی باید روشن و بی‌ابهام باشد: «وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ؛

و برای ما جز آنکه واضح ابلاغ رسالت کنیم هیچ تکلیفی نیست» (یس: ۱۷).

۹-۲. تبلیغ دینی در فضای مجازی باید سبب ایجاد تفکر به‌ویژه نسبت به آفرینش و خالق

آن شود: «بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ؛ [ما هر رسولی را] با معجزات و کتب و آیات وحی فرستادیم و بر تو این ذکر [قرآن] را نازل کردیم تا برای مردم آنچه را که به آنان فرستاده شده، بیان کنی و برای آنکه عقل و فکر را به کار بگیرد» (نحل: ۴۴).

۹-۳. تبلیغ دینی در فضای مجازی باید حکیمانه همراه با جدال احسن باشد: «ادْعُ إِلَى

سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ؛ با حکمت و اندرز نیکو به راه پروردگارت دعوت کن و با آنان به [شیوه‌ای] که نیکوتر است، مجادله نمای. درحقیقت پروردگار تو به [حال] کسی که از راه او منحرف شده داناتر و او به [حال] راه‌یافتگان [نیز] داناتر است» (نحل: ۱۲۵).

نکته مطرح در این سه آیه اصول اولیه تبلیغ براساس آیات قرآنی است. اگر شبکه‌ها و گروه‌های فضای مجازی که می‌خواهند برای تبلیغ دین شروع به کار کنند ابتدا مسیر و هدف را مشخص کنند و مطالب و آیاتی را ترویج دهند که باعث تفکر و به فکر واداشتن شود، می‌توانند در بازیابی مسیر معنوی مؤثر باشند. از همه مهمتر، اگر در مباحثات یا فضاهایی که امکان گفت‌وگوی دوسویه پیش می‌آید بحث به‌صورت احسن و با رعایت ادب و حقوق متقابل پیش رود تا حد زیادی به نتیجه مطلوب می‌رسد. (آهنگ، ۱۳۹۷، ص ۵۶)

۹-۴. در تبلیغ دینی در فضای مجازی باید از ظرفیت‌های عاطفی متناسب با شرایط مخاطب

استفاده شود: استفاده از ظرفیت‌های عاطفی متناسب با شرایط مخاطب به‌ویژه هنگام قانع کردن

و دلیل آوردن برای جوانانی که مسلمان هستند، اما سؤالاتی ذهن آنها را درگیر کرده است و یا جوانی که به تازگی می‌خواهد با دین اسلام آشنا شود مانند آیه زیر که به پیامبر اسلام ﷺ فرمود: «فِيمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ» به مرحمت خدا بود که با خلق مهربان گشتی و اگر تند و سخت دل بودی مردم از گرد تو متفرق می‌شدند، پس از آنان درگذر و برای آنها طلب آمرزش کن و در کار [جنگ] با آنها مشورت نما، اما آنچه تصمیم گرفتی با توکل به خدا انجام ده که خدا آنان را که بر او اعتماد کنند، دوست دارد» (آل عمران: ۱۵۹). خداوند در سفارشی به حضرت موسی ﷺ هنگام آغاز کار تبلیغی فرمود: «فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى»؛ و با او [فرعون] با کمال آرامی و نرمی سخن گوید، باشد که متذکر شود و یا از [خدا] [بترسد]» (طه: ۴۴). در این آیه به سخن نرم تأکید شده است. این تأکید در فضای حقیقی و مجازی بسیار تأثیرگذار است و ثابت شده است این کار انبیا ﷺ در انجام رسالتشان تأثیرگذار بوده است. در انجام رسالت باید به شیوه انبیایی الهی کار شود و دین خدا را تبلیغ کرد. پیامبر اسلام ﷺ وقتی ابلاغ رسالت داشت در مدت ۲۳ سال مکارم اخلاق و سخن نرم داشت.

۱۰. نتیجه‌گیری

تبلیغ یکی از عوامل مهم برای رساندن دین در جهان است. همه اینها از برکت تبلیغ است. امروز دین اسلام با تبلیغ به بشر رسیده و این تبلیغ با روش‌های مختلفی است. مبلغ باید قبل از تبلیغ مطالعه کند و منابع کامل برای تبلیغ خود به دست آورد. در حوزه دین، تبلیغ بسیار مفید است. وظیفه هر مسلمان است که با رفتار و اعمال خود اسلام را تبلیغ کند. در شرایط فعلی، فضای مجازی یکی از بسترهای مناسب برای تبلیغ است. شناخت ابزارها برای جوانان ضروری است که با آن تبلیغ می‌کنند. انتظار می‌رود در فضای مجازی تبلیغ صورت گیرد. فضای مجازی، فضای متحولی است که از آن به جنگ نرم تعبیر می‌شود و مبانی و راهکارهای اساسی دارد. مبلغ باید شیوه مقابله با شبهه‌ها را بداند. مهمترین کاردهای فضای مجازی عبارتند از: رساندن پیام ناب دین در

سریع‌ترین وقت، نفوذ درست در باورهای مردم، بهترین مکان برای ابلاغ دین. تبلیغ از نظر عقلی، حفظ جایگاه انبیای الهی است. تبلیغ از نظر دین یکی از واجبات دینی بر دوش هر مسلمان است. ضرورت تبلیغ در فضای مجازی این است که از بنیادهای اعتقادی دفاع شود و نگذاشت این آسیب‌ها متوجه جامعه اسلامی شود. استکبار جهانی درصدد نابودی عقیده جامعه مسلمان است و عقیده جوانان را هدف اصلی خود قرار داده و کوشش دارد آنها را به انحراف بکشد. در این زمینه باید پاسخ سریع با منابع موثق در اختیار مردم قرار داد. باید راه مقابله با تبلیغات ضد دینی در فضای مجازی را بلد بود. باید اصلاح فساد شود. این اصلاح فساد باید در فرد اجتماع یا خانواده باشد. روش تبلیغ دینی در فضای مجازی باید روشن باشد. مخاطبین را برای تفکر تشویق کند. بسیار نیکو و عالی باشد و متناسب سطح فهم مخاطب باشد که بتواند آن را قانع کند.

فهرست منابع

- * قرآن کریم (۱۳۹۴). انصاریان، حسین. قم: آیین دانش.
۱. ابادری، محمد حسین ایزدی فرد، علی اکبر (۱۳۹۷). بدافند غیرعامل در فضای مجازی و تبیین نقش حکومت‌ها و نهادهای دینی. نشریه انگلیسی زبان *pure life*، شماره ۱۵، ۱۴۹۰-۱۷۷.
 ۲. آهنگ، علی، و اتحاد، سیده فرناز (۱۳۹۶). روش‌های تبلیغ دین اسلام و جلوگیری از تبلیغ ضد دینی در فضای مجازی. نشریه انگلیسی زبان *pure life*، شماره ۱۴، ۳۳-۶۰.
 ۳. پاک‌نیا، عبدالکریم (۱۳۸۷). ویژگی‌های مبلغان و معیارهای تبلیغ در قرآن. نشریه پاسدار اسلام، شماره ۱۴، ۱۳۴-۱۲۱.
 ۴. حسینی صفا، غیاثوند، و سید محسن، زهرا (۱۳۹۸). ظرافت‌ها و عوامل تأثیرگذار تبلیغ دین در بستر فضای مجازی. نشریه انگلیسی زبان *pure life*، شماره ۱۸، ۷۵-۹۸.
 ۵. رامندی، مهدی (۱۳۹۸). صداقت در عرصه تبلیغ دین. نشریه مطالعات اخلاق کاربردی، (۳۴)۹، ۳۷-۵۶.
 ۶. سخنرانی رهبری درس خارج فقه (۱۳۹۵). مشاهده شده در <https://www.leader.ir>
 ۷. طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۰۸ ه.ق). تفسیر مجمع البیان. تهران: فراهانی.
 ۸. عاملی، سعیدرضا (۱۳۹۶). فلسفه فضای مجازی. تهران: امیرکبیر.
 ۹. عرفانی، عون نقوی، و محمد نظیر، سید محمدعلی (۱۳۹۶). فرصت‌ها و چالش‌های نهادهای دینی در فضای مجازی. اولین کنفرانس بین‌المللی ظرفیت‌شناسی و تأثیرگذاری فضای مجازی در ارتقای آموزش‌های دینی. نشریه انگلیسی زبان *pure life*، شماره ۱۲، ۳۳-۵۷.
 ۱۰. قاسمی ورجانی، طیبه، و ابراهیمی، علیرضا (۱۳۹۸). توصیف و تحلیل وضعیت موجود آموزش دینی در فضای مجازی. نشریه *pure life*، (۱۸)۶، ۱۵۳-۱۲۵.
 ۱۱. موسوی خمینی، روح‌الله (۱۳۶۱). صحیفه نور. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.